

ערוך השולחן יורה דעה רמב

יוצא מוויקיטקסט ב־16 בספטמבר 2024

AHS:YD242: קיצור ברכה: אורח חיים · יורה דעה · אבן העזר · חושן
משפט · העתיק
צפייה במהדורה המקורית להגהה ולהורדה

<< | ערוך השולחן · יורה דעה · סימן רמב | >>

סימן זה בטור יורה דעה · שולחן ערוך · לבוש · שולחן ערוך הרב

דיני כיבוד רבו

ובו ששים ושמונה סעיפים:

א | ב | ג | ד | ה | ו | ז | ח | ט | י | יא | יב | יג | יד | טו | טז | יז | יח | יט
כ | כא | כב | כג | כד | כה | כו | כז | כח | כט | ל | לא | לב | לג | לד |
לה | לו | לז | לח | לט | מ | מא | מב | מג | מד | מה | מו | מז | מח |
מט | נ | נא | נב | נג | נד | נה | נו | נז | נט | ס | סא | סב | סג | סד
סה | סו | סז | סט |

סימן רמב סעיף א

כשם שאדם מצווה על כיבוד אביו ויראתו, כך הוא מצווה על כיבוד רבו ויראתו. ורבו יותר מאביו, שאביו הביאו לחיי העולם הזה, ורבו מביאו לחיי העולם הבא (בבא מציעא לג). דלכן אמרו חכמינו ז"ל (שם): אבדת אביו ואבדת רבו – אבדת רבו קודמת מטעם זה, עיין שם.

ואין לך כיבוד ככבוד רבו, ומורא כמוראו. ושנינו באבות (פרק ראשון): ומורא רבך – כמורא שמים. ואמרו חכמים: כל החולק על רבו – כחולק על השכינה ("חלק" קיא). וכל העושה מריבה עם

רבו – כעושה מריבה עם השכינה. וכל המתרעם עליו – כאילו מתרעם על השכינה. וכל המהרהר אחר רבו – כאילו מהרהר אחר השכינה (שם).

סימן רמב סעיף ב

וכתב הרמב"ם ריש פרק חמישי מהלכות תלמוד תורה:

ראה אבידת אביו ואבידת רבו – של רבו קודם לשל אביו. אביו ורבו נושאים במשא – מניח את של רבו, ואחר כך מניח את של אביו. אביו ורבו שבויים בשביה – פודה את רבו, ואחר כך פודה את אביו. ואם היה אביו תלמיד חכם – פודה את אביו תחילה. וכן אם היה אביו תלמיד חכם, אף על פי שאינו שקול כנגד רבו – משיב אבדתו, ואחר כך משיב אבידת רבו.

עד כאן לשונו, וכל זה הוא במשנה דסוף פרק "אלו מציאות". ומלשון הרמב"ם בכאן מבואר דבכל אלו, אף שאביו אינו שקול כרבו – אביו קודם.

וזה שכתב הך ד"אף על פי שאינו שקול" באבידה – לרבותא: דאפילו במילתא דממונא לא בעי שקול, כל שכן בפדיון דאיכא סכנת נפש. וזה שלעניין משא לא הזכיר כלל אם היה אביו תלמיד חכם – משום דממילא ידענו, כיון שהזכיר באבדה ובפדייה – ממילא דגם זה כלול בהם. וגם במשנה כן הוא, עיין שם. ולכן נקטי משא באמצע, כדי לקצר. והרמב"ם נקיט לשון המשנה, כדרכו בקודש לתפוס לשון חכמינו ז"ל.

סימן רמב סעיף ג

אבל בפרק [שנים עשר מאבידה](#) כתב בעצמו דבאבידה – אין אביו קודם אלא אם כן שקול כרבו, עיין שם. וכן הוא דעת הרא"ש, והטור בסוף סימן זה. וביארו הטעם: דלענין פדייה שיש סכנת נפשות – אביו קודם אפילו אינו שקול כרבו, אבל בממון – צריך דווקא שקול.

ובאמת יש בזה שינוי נוסחאות, דבמשנה בש"ס שלנו איתא באבידה גם כן סתם: אם היה אביו תלמיד חכם – אביו קודם, דמשמע להדיא אף על פי שאינו שקול כרבו. אבל במשנה ירושלמי איתא באבידה דדווקא כשהוא שקול כנגד רבו. וכן נמצא בקדמונים שיש בזה גירסאות שונות (כמ"ש בש"מ שם). וברור הוא שהרמב"ם בהלכות אבידה תפס כגירסא ירושלמית, ובכאן תפס כגירסת הש"ס שלנו.

(והבית יוסף תמה עליו בכאן שזהו נגד המשנה. ונראה שלפניו לא היה שינוי גירסאות, ולכן כתב שבכאן הוא טעות סופרים, עיין שם. ואינו מוכרח, ועיין לחם משנה שהאריך בזה. ואין צורך בזה, וכן נראה מהתוספות יום טוב, עיין שם. ודייק ותמצא קל.)

סימן רמב סעיף ד

ורבינו הרמ"א [בסעיף ל"ד](#) כתב על דברי רבינו הבית יוסף, וזה לשונו:

וכן מפרק משאו קודם לרבו, ואף על פי שאינו שקול בחכמה כרבו. אבל אין מחזיר אבידת אביו קודם, עד שיהא שקול כנגד רבו.

עד כאן לשוננו. וזהו שיטת הרא"ש והטור, דסבירא להו דפירוק משאו – דומה לפדייה וחמירא מאבידה. וצריך לומר הטעם משום דיש בזה צערא דגופא (ט"ז סעיף קטן י"ט). ואולי יכול לבוא לידי סכנה גם כן (לחם משנה), כדמוכח מהרמב"ם סוף [הלכות רוצח](#), עיין שם. אמנם מדברי הרמב"ם נראה דזה דמי לאבידה, וכן דעת הרדב"ז (בש"מ שם).

סימן רמב סעיף ה

עוד כתב:

יש אומרים הא דרבו קודם לאביו – היינו שלומד עמו בחינם. אבל אם אביו שוכר לו רבו ומלמדו – אביו קודם לכל דבר. וכן נראה לי עיקר.

עד כאן לשוננו. וכן אחר שנתן שכירות לרבו בעדו, אז אבידת בעל הנותן קודמת לרבו (ספר חסידים סימן תקפ"ה). ומשמע להדיא דרק לעניין זה מגרע השכירות שרבו קיבל, שלא תהא אבידתו קודמת. אבל בכבודו ומוראו של רבו – חייב, אף על פי שרבו קיבל שכירות בעדו, דסוף סוף קיבל תורה ממנו.

וכל "רבו" שבסימן זה מיירי ברבו מובהק, שרוב חכמתו ממנו.

סימן רמב סעיף ו

כתב הרמב"ם:

איזהו חולק על רבו? זה שקובע לו מדרש, ויושב ודורש ומלמד שלא ברשות רבו, ורבו קיים, ואף על פי שרבו

במדינה אחרת. ואסור לאדם להורות בפני רבו לעולם,
וכל המורה הלכה בפני רבו – חייב מיתה.

היה בינו ובין רבו שנים עשר מיל, ושאל לו אדם דבר
הלכה – מותר להשיב... במה דברים אמורים? בדבר
שנקרה מקרה. אבל לקבוע עצמו להוראה, ולישב
ולהורות לכל שואל, אפילו רבו בסוף העולם והוא בסוף
העולם – אסור לו להורות עד שימות רבו, אלא אם כן
נטל רשות מרבו...

עד כאן לשוננו. והנה לדעתו לקבוע ישיבה לדון ולהורות – אסור
אפילו בריחוק מקום, ורק להורות באקראי מותר חוץ לשנים עשר
מיל. ובפחות מזה גם באקראי אסור. ואם נטל רשות מרבו – מותר
בכל עניין.

וכן נראה דעת רבותינו בעלי התוספות בסנהדרין ([הב](#) דיבור
המתחיל "אלא אם כן", עיין שם). ומדבריהם משמע דבתוך שנים
עשר מיל אפילו נטל רשות – אסור ואפילו באקראי, עיין שם (וכן
כתב הכסף משנה). ואפשר גם דעת הרמב"ם כן, וזה שכתב דבנטל
רשות מותר – זהו בחוץ לשנים עשר מיל, ואפילו לקבוע ישיבה
להוראה. אבל תוך שנים עשר מיל – אסור בכל עניין.

סימן רמב סעיף ז

ואני תמה על מה שהתירו רבותינו לדון באקראי חוץ לשנים עשר
מיל גם בלא נטל רשות. נהי דבזה ליכא משום כבוד רבו, אבל הא
בסנהדרין ([הב](#)) תניא: פעם אחד הלך רבי למקום אחד וראה...
אמר להם: מפני מה אתם... אמרו לו: תלמיד אחד בא לכאן
והורה... והוא מי ביצים דרש להו. ואינהו סבר מי בצעים דרש

להו... באותה שעה גזרו: תלמיד אל יורה אלא אם כן נוטל רשות מרבו. עד כאן לשון הגמרא.

וכיון דהטעם משום תקלה, שאינו יודע להסביר היטב ונכשלים וטועים בדבריו, אם כן איזה הפרש יש בין תוך שנים עשר מיל לאחר שנים עשר מיל? ומהש"ס משמע להדיא דבלא נטילת רשות מרבו, ורבו מבין שיודע להורות ולהסביר דבריו, שלא יטעו בדבריו – אסור לו להורות שום הוראה אפילו בריחוק מקום, עיין שם.

סימן רמב סעיף ח

ובעיקר הדבר לא אבין: דמהרמב"ם והטור והשולחן ערוך מבואר דנטילת רשות מרבו הוא מפני כבוד הרב, ולכן יש הפרש בין הוראה דאקראי ובין לקבוע הוראה. והא בגמרא שם מוכח דאינו מפני כבוד הרב אלא מטעם שנתבאר, שהרי אומר שם דרב כשירד לבבל נתן לו רבי רשות. ופריך: אי גמיר, למה לו למישקיל רשות? ומתריך: מפני מעשה שהיה באותו תלמיד שנכשלו בדבריו, עיין שם. ואי סלקא דעתך דמפני כבוד הרב הוא, מאי פריך הש"ס למה לו רשות? והרי רב תלמיד מובהק דרבי היה, ואסור לו להורות בשום מקום בעולם בלא נטילת רשות.

ובעירובין ([סבב](#)) משמע להדיא דרק באתרא דרביה יש העדר כבוד להרב כשתלמידו יורה שם, עיין שם. ולדברי רבותינו שנתבאר הא באתריה לא מהני נטילת רשות, והנטילת רשות הוא על ריחוק מקום. ובסנהדרין שם משמע להדיא דבריחוק מקום אין הנטילת רשות משום כבוד רבו, אלא מפני הכשלון כמו שכתבתי. וצריך עיון.

סימן רמב סעיף ט

וכן מצאתי במהרי"ק (שורש קס"ט), וזה לשונו:

והלא מה שאמרו תלמיד אל יורה אלא אם כן נטל רשות מרבו – היינו כדי שלא יטעו בדבריו, כדאיתא התם: תלמיד בא לכאן והורה לנו מי בצעים אין מכשירים, הוא מי ביצים דרש להו. ואינהו סברי... אבל כשנטל רשות מרבו – אין לחוש. וכדפירש רש"י, וזה לשונו... – יהיב ליה רשותא רביה, מידק דייק בזה שיהא לשונו פתוח, ולא יטעו השומעים. עד כאן לשונו. וכיון שהדבר תלוי בשלא יטעו השומעים... כמו כן יכולין לטעות בדבר פשוט...

עד כאן לשונו. וגם לקמן באותה תשובה כתב, וזה לשונו: דפשוט דמה שאמרנו תלמיד אל יורה אלא אם כן נטל רשות מרבו... ופשיטא שאין הטעם משום כבוד רבו, אלא משום שמא לא ידקדק בדבריו ויטעו בלשונו..., עד כאן לשון המהרי"ק. ולמה לא הזכירו בזה כלל שהטעם מפני זה?

סימן רמב סעיף י

וראיתי בריב"ש (סימן רע"א) שכתב דלשיטת הרמב"ם כן הוא: דבפניו ממש – חייב מיתה, ושלא בפניו – תוך שנים עשר מיל אסור, וחוץ לשנים עשר מיל – באקראי מותר ובקבע אסור, מטעם שמא לא ידקדק בדבריו. וכתב דמעשה דתלמיד שבסנהדרין היה בקבע, עיין שם.

ולא אבין: דאיך אפשר לומר דמעשה זה היה בקבע? הלא כך אמרו: תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו... – משמע להדיא דרק הוראה זו פסק להם. ועוד: כיון דטעו בדבריו, אי סלקא דעתך שקבע שם מקום ישיבתו – הרי היה מחזירים מטעותם. אלא וודאי דרק עובר אורח היה, והורה להם הוראה זו. ועוד: אי סלקא דעתך דהטעם היה מפני חשש טעות, איך לא היה מזכיר הרמב"ם דבר זה?

סימן רמב סעיף יא

ולעניות דעתי נראה דהרמב"ם היה מפרש פירוש אחר בהך מעשה דהתלמיד. דלפירוש רש"י קשה טובא: איזה תועלת יש לה"נלעג לשון" בנטילת רשות מרבו? אטו רבו יתקן לשונו? ושם תאמר דל"נלעג לשון" לא יסמוך – דבר זה לא מצינו. ועוד: דאם כן רבי חייא שלא היה יכול לומר חי"ת – לא היה סמוך? בתמיה. ועוד: דאטו מפני שאירע קלקול פעם אחד – נגזור גזירה תמידיות?

ולכן מפרש הרמב"ם דאותו תלמיד נענש בזה שלא עלתה יפה הוראתו, בשביל שהורה במקום רבו. ודבר זה מפורש בכתובות (ס) אריסיה דאביי אתא לקמיה דאביי. אמר ליה: מהו ליארס בט"ו חודש במינקת חבירו? והתיר לו. כי אתא לקמיה דרב יוסף – אסר ליה. רהט אביי בתריה דאריסיה להחזירו מהוראתו, ולא השיגו. אמר אביי: האי מילתא דאמרו רבנן: לא לישרי אינש במקום רביה. לא משום דמחזי כאפקירותא, אלא משום דלא מסתייע מילתא, דאנא גמירנא לה... עיין שם.

והכא נמי בסנהדרין כן הוא: דלא מסתעייא מילתא לאותו תלמיד, והכל מפני כבוד רבו. ומקודם לא שמו לב על זה, כאביי שלא שם לב משום דלא מיחזי כאפקירותא. ואחר כך כשראו דלא מסתייעא

מילתא – גזרו בזה דבמקום רבו אסור לגמרי. ושלא במקום רבו, והיינו אחר שנים עשר מיל – מותר באקראי. ולקבוע ישיבה להוראה – אסור בכל מקום, דזה אפקירותא וחולק על רבו. ואיסור זה היה מקודם, אך על הוראה מקרית במקום רבו לא הקפידו, עד שראו דלא מסתייעא מילתא.

סימן רמב סעיף יב

ודע דמדברי הרמב"ם מתבאר דזהו הכל ברבו מובהק. אבל בתלמיד חבר – מותר בכל גווני, שהרי כתב בדין ט דתלמיד חבר אין חייב בכבודו בכל אלו הדברים, עיין שם. מבואר להדיא דמותר להורות אפילו במקומו. ואין כן דעת שארי פוסקים, כמו שיתבאר.

ומפרש הרמב"ם הא דאמרינן בעירובין (סג א) דתלמיד חבר מותר אפילו במקומו ממש. ואני אומר דבזה אתי שפיר מה שיש להקשות: היאך באמת הורה אב"י במקום רב יוסף? אלא משום דאב"י החזיק עצמו לתלמיד חבר דרב יוסף כדמוכח בש"ס, דלרבה אמר תמיד בלשון "מר" ולרב יוסף דיבר בלשון נוכח "אתה". ומלשון זה דייק הש"ס בבבא בתרא (קנח ב) דבן עזאי היה תלמיד חבר לרבי עקיבא, עיין שם. ולכן לא חש שלא להורות במקומו, עד שראה שמן השמים לא הניחוהו. ואולי אז החזיק אותו לרבו מובהק.

סימן רמב סעיף יג

ודעת הרשב"א בתשובה (סימן קי"א) כן הוא. שהקשו להרשב"א דבסנהדרין שם מבואר דרק תוך שלוש פרסאות אסור להורות, ובעירובין שם אמרינן דבפניו חייב מיתה, ושלא בפניו אסור ואין חייב מיתה, ומשמע אפילו חוץ לשלוש פרסאות. והביא הרשב"א

שחכמי הצרפתים תרצו בזה דהך דסנהדרין הוא בתלמיד חבר, ולדבריהם תלמיד גמור – אף חוץ לשלוש פרסאות אסור לגמרי להורות איזה הוראה בלי נטילת רשות. ותלמיד חבר אסור תוך שלוש פרסאות, ומותר חוץ לשלוש פרסאות.

והרשב"א ז"ל דחה דבריהם, דבסנהדרין שם מוכח דתלמידים גמורים היו, עיין שם. ולכן תירץ דגם בעירובין הכוונה תוך שלוש פרסאות, כלומר: דוודאי מגזירתו של רבי בסנהדרין שם – אסור אפילו חוץ לשלוש פרסאות, כיון דהטעם משום שנכשלים בלשונו, כמו שכתבתי. אלא דלזה יש תקוה כשנטל רשות מרבו אחד, אבל תוך שלוש פרסאות צריך ליטול גם מרבו שני שבגבול זה, עיין שם. והנה לדבריו תוך שלוש פרסאות – צריך ליטול רשות מכל רבותיו. חוץ לשלוש – די בנטילת רשות מאחד.

סימן רמב סעיף יד

ורבותינו בעלי התוספות בעירובין שם כתבו כחכמי הצרפתים שכתב הרשב"א, לחלק בין תלמיד גמור שאסור גם חוץ לשלוש פרסאות, ותלמיד חבר מותר חוץ לשלוש, אבל תוך שלוש גם תלמיד חבר אסור להורות. אבל שם בסנהדרין לא ניחא להו בכך מטעמו של הרשב"א, עיין שם. וכתבו לחלק דבעירובין מיירי בלא נטל רשות מרבו, דאז אפילו חוץ לשלוש פרסאות אסור, ובסנהדרין מותר חוץ לשלוש פרסאות בנטילת רשות, אבל תוך שלוש גם בנטילת רשות אסור, דזהו כבפניו ממש, עיין שם.

והרא"ש והטור כתבו כתוספות עירובין, וכחכמי הצרפתים שהביא הרשב"א לחלק בין תלמיד גמור לתלמיד חבר. ולא ביארו איך דעתם כשנטל רשות מרבו. אך מדברי הרא"ש בעירובין שם, שאחר כל הדברים סיים דאין ראוי לתלמיד חכם ליטול שררה

בפני רבו, אלא אם כן נטל רשות מרבו. עד כאן לשונו. משמע
דבנטילת רשות בכל עניין שרי.

ותמיהני על הטור שלא ביאר זה, ואולי סמך על מה שהביא מקודם
דעת הרמב"ם דבנטילת רשות שרי, עיין שם. ומשמע דבנטילת
רשות מותר אף בתלמיד גמור ואף בפניו, ואולי דבפניו ממש אסור
בכל עניין. וסמך הטור על מה שכתב מקודם, דאסור לאדם
להורות בפני רבו לעולם. עד כאן לשונו. כלומר: אף בנטילת רשות.
ומכל מקום היה לו לבאר, ומכל מקום נראה שכן הוא דעתו. וזהו
שיטות של כל רבותינו כפי מה שביארנו בסייעתא דשמיא.

סימן רמב סעיף טו

ולפי זה תראה שרבינו הבית יוסף ב**סעיף ו** הרכיב שני דעות ביחד,
וזה לשונו:

אסור לאדם להורות לפני רבו לעולם. וכל המורה לפניו
– חייב מיתה. ואם הוא רחוק מרבו שנים עשר מיל,
ושאל לו אדם דבר הלכה בדרך מקרה – יכול להשיב,
אבל לקבוע עצמו... אסור... או עד שיתן לו רשות.

עד כאן לשונו, וזהו שיטת הרמב"ם ז"ל. ואחר כך כתב:

ויש אומרים דתלמיד גמור תוך שנים עשר מיל – חייב
מיתה אם הוא מורה, וחוג לשנים עשר מיל – פטור
אבל אסור. ותלמיד חבר תוך שנים עשר מיל – פטור
אבל אסור, וחוג לשנים עשר מיל – מותר. אף על פי
שנטל רשות מרב אחד – לא סגי עד שיטול רשות מכל
רבותיו המובהקים.

עד כאן לשוננו. והרכיב דעת חכמי הצרפתים, שזהו דעת התוספות בעירובין וזהו דעת הרא"ש והטור, עם דעת הרשב"א בתשובה שהבאנו.

והמה תירוצים נפרדים, דלדעת הרשב"א אין חילוק בין תלמיד גמור לתלמיד חבר. וגם בזה לא ביאר יפה, דזה שצריך רשות מכל רבותיו – זהו רק בתוך שלוש פרסאות, ובחוץ לשלוש – די בנטילת רשות מאחד. ואולי גם כוונתו כן הוא, ודבריו צריכים עיון גדול.

(וגם דברי הש"ך סעיף קטן י תמוהים, שכתב אהך דתלמיד חבר שמותר חוץ לשלוש פרסאות, וזה לשוננו: משמע אפילו בלא נטילת רשות, וכן משמע מתוספות בסנהדרין... עד כאן לשוננו. וקשה: דמאי מייתי מתוספות דשם אתלמיד חבר? הא הם דחו שם חילוק זה דתלמיד חבר, עיין שם, וכתבו לחלק בין נטילת רשות ללא נטל רשות מרבו מובהק. ואיזה עניין הוא לתלמיד חבר? ודין זה של הבית יוסף הוא לתוספות עירובין. וגם מה שכתב: משמע אפילו בלא נטילת רשות... – צריך עיון מאי משמע? פשיטא שכן הוא, דבנטילת רשות גם תלמיד מובהק מותר תוך שלוש שלא בפניו ממש לכל השיטות. וגם מה שכתב בסעיף קטן י"א דאתלמיד גמור קאי, אבל בתלמיד חבר סגי בנטילת רשות מרבו, עד כאן לשוננו – תמוהים מאד. דדין זה הוא מהרשב"א, ואיהו אינו מחלק בין תלמיד גמור לחבר, אלא שמחלק דבשלוש פרסאות צריך מכל רבותיו, וחוץ לשלוש – די ברב אחד, אבל רב אחד צריך כדי שלא יטעו בדבריו. ואם כן להרשב"א בתלמיד חבר יש לומר דאינו צריך כלל, כמו לשיטת הרמב"ם. אם [כן] יש ליישב דבריו: דלפי דברי הבית יוסף שהרכיב שני השיטות, צריך לומר כן, אך מאי קא משמע לן? פשיטא דאתלמיד גמור קאי, כיון שכתב מכל רבותיו המובהקים אין זה שייך בתלמיד חבר. וגם זה קשה על הש"ך,

דמדברי הבית יוסף מבואר להדיא דבחבר חוץ לשנים עשר מיל אינו צריך נטילת רשות כלל. ודייק ותמצא קל.)

סימן רמב סעיף טז

וגם דברי רבינו הרמ"א בעניין זה צריכים עיון, שכתב אהך ד"כל רבותיו", וזה לשונו:

מיהו יש חולקין, וסבירא להו דאי קיבל רשות מרבו אחד – מהני להורות חוץ לשלוש פרסאות. אבל תוך שלוש פרסאות – לא מהני ליה.

דמבואר מדבריו שיש דעה סוברת דגם חוץ לשלוש צריך כל רבותיו. וקשה: מי הוא האומר כן? הלא דבר זה חידש הרשב"א לחלק בין שלוש דצריך כל רבותיו, ובין חוץ לשלוש דדי באחד. וגם כוונת רבינו הבית יוסף כן הוא, דלשארי שיטות בכל עניין די באחד, שהרי לא הזכירו כלל דבר זה. ואם כן מהו "יש חולקין" שכתב? וצריך עיון.

סימן רמב סעיף יז

וגם מה שכתב בתחילת סעיף זה קשה. שכתב על הך דאסור להורות לפני רבו, וזה לשונו:

ואפילו נטילת רשות לא מהני תוך שלוש פרסאות אם הוא רבו מובהק.

עד כאן לשונו, וקשה: דהא זהו שיטת הרמב"ם, ולהרמב"ם בוודאי מותר בנטילת רשות שלא בפניו ממש. וזה דכל תוך שלוש חשוב

כפניו ממש – זהו שיטת התוספות בסנהדרין, ואין זה שיטת הרמב"ם כלל.

וגם מה שכתב דכל זה הוא ברבו מובהק, אבל בתלמיד חבר – אפילו תוך שלוש פרסאות שרי. עד כאן לשונו. וקשה: דאיך כתב זה לשיטת הרמב"ם? הא להרמב"ם בתלמיד חבר אפילו בפניו מותר, כמו שכתבתי בסעיף י"ב.

אך בזה יש לומר דבאמת כוונתו כן, דאפילו בפניו ממש מותר. וראיה לזה ממה שכתב אחר כך: ויש אומרים דמכל מקום לפני רבו ממש – אסור. ואפילו שלא בפניו ממש, אם התחילו בכבוד הרב לומר שישאלו לרב, או שהרב מופלג בחכמה וזקנה – אין להורות בעירו. עד כאן לשונו. דמזה מבואר דלדעה ראשונה גם בפניו ממש – מותר בתלמיד חבר. וזה שכתב "אם התחילו בכבוד הרב..." – דבר פשוט הוא דלכל השיטות כן הוא, שהרי זה נכנס בכלל בזיון. וכן כשמופלג בחכמה וזקנה. וכן עיקר לדינא.

(ובכלל דברי השולחן ערוך נבוכים הם בעניין זה. ובזה לא שייך לומר שכתבו זה לדעת עצמם, כמו שכתבתי כמה פעמים. דאין סברא, כיון דכל עיקר הוא ליישב סתירות הסוגיות מסנהדרין לעירובין, וכל אחד תירץ כפי שיטתו. אם כן לא שייך להרכיב שני דעות ביחד כמובן. וצריך עיון.)

סימן רמב סעיף יח

ודע ש"קובע מדרש" שכתב הרמב"ם, יש לפירושו דווקא בקובע להורות הוראות. אבל קביעת מדרש בלא הוראות – מותר (בית יוסף, ובזה תירץ קושית הרמ"ך). ויש אומרים דאפילו מדרש בלא הוראות – אסור משום שררותא (ב"ח).

ולעניות דעתי כולא חדא עניינא הוא. דידוע בזמן הש"ס וגם בזמן הגאונים – יצאה הוראה מהשיבה של ראש הגולה או ריש מתכתא לכל ישראל. ועתה שגם התלמיד קובע מדרש כזה ללמד לכל ישראל תורה, ולהורתם הוראות – אין לך חולק על רבו יותר מזה.

והרמ"ך שתמה על הרמב"ם, דלמה מקרי זה חולק על רבו – שפיר תמה לפי זמנו, כמו בזמן הזה שקביעות מדרש יש בהרבה עיירות, ואין הוראה יוצאה לרבים ממדרש כזה. וודאי בזה לא שייך חולק על רבו, ואדרבא יגדיל תורה ויאדיר. אבל הרמב"ם דין הש"ס נקיט, וגם היה לא רחוק מזמן הגאונים. ולפי זה בזמן הזה לא שייך דין זה כלל.

(כן נראה לעניות דעתי. וצדקו יחדיו הרמב"ם והרמ"ך.)

סימן רמב סעיף יט

ומה נקרא "רבו מובהק"? כתב הרמב"ם שלמד רוב חכמתו הימנו, וכן הוא בבבא מציעא (לג א.).

ופירש רש"י שם: אם מקרא – מקרא, ואם משנה – משנה. עד כאן לשונו. אבל הראב"ד ז"ל פירש: רוב כל חכמה וחכמה (שיטה מקובצת). וכן משמע בירושלמי שאומר: כל שרוב תלמודו ממנו, עיין שם. וכן נראה להדיא דעת הרמב"ם, וכן ברש"י נוכל לפרש כן, כלומר: אם מקרא – מקרא..., שמכל דבר תורה, הן מקרא, הן משנה, הן תלמוד – צריך שיהא רוב חכמתו הימנו.

ומכל מקום יכול להיות לו כמה רבנים מובהקים: שזה העמידו בבקיות, וזה בחריפות, וזה באסוקי שמעתא אליבא דהלכתא.

כמו שמצינו בש"ס שרבי מאיר למד אצל רבי ישמעאל ורבי עקיבא, ורב יהודה למד אצל רב ושמואל, ואביי ורבא למדו אצל רבה ורב יוסף. וכולם דינם כרבו מובהק.

סימן רמב סעיף כ

וזהו שכתב רבינו הבית יוסף:

עד שיטול רשות מכל רבותיו המובהקים.

עד כאן לשונו. דמבואר שיכול להיות כמה רבותיו מובהקים. ורבינו הרמ"א כתב עליו, וזה לשונו:

והאי "מובהקים" לא מיירי כשאר רבו מובהק שרוב חכמתו ממנו, דאם כן לא אפשר להיות לו הרבה רבותיו מובהקים. אלא רצה לומר: תלמיד גמור, לאפוקי תלמיד חבר, דהיינו שנתגדל בתורה ונעשה חבר לרבו, דהיינו שהוא קרוב להיות גדול כרבו... ויש אומרים דכל שאינו רבו מובהק, דהיינו שאין רוב חכמתו ממנו – תלמיד חבר הוא.

עד כאן לשונו. ותפס רבינו הרמ"א דלדעה ראשונה מקרי "רבו מובהק" אף על פי שאין רוב חכמתו ממנו, אלא דכל שהוא קטן בחכמה נגד רבו – מקרי הרב "רבו מובהק". ודברים תמוהים הם, שהרי בזה לית מאן דפליג דהלכה כרבי יהודה, דסוף פרק שני דבבא מציעא דאיזהו רבו מובהק? כל שרוב חכמתו הימנו.

והגם שר"ח וראב"ה פסקו כרבי יוסי שם, דאפילו לא האיר עיניו רק בהלכה אחת – מקרי "רבו מובהק". הא המהרי"ק כתב דלאו

לכל מיילי פסקו כן. ואפילו נאמר דלכל מיילי פסקו כן, מכל מקום הטור והשולחן ערוך [סעיף ל](#) פסקו כרבי יהודה, ולא הביאו דעת אחרת כלל.

ועוד: דאם כן מאי האי תלמיד גמור שאומר רבינו הרמ"א? הא זה יכול להיות גם באדם גדול. וראיה: שהרי רבא אמר שם כגון רב סחורא דאסברן בזוהמא ליסטרין, עיין שם. ואין לך גדול מרבא, וכל דבריו צריך עיון.

(וגם הש"ך סעיף קטן י"ב האריך לדחות דבריו, אלא שכתב דיכול להיות כמה רבותיו מובהקים, זה למקרא... ולפי מה שכתבתי אין צורך לזה, עיין שם. ודייק ותמצא קל.)

סימן רמב סעיף כא

ויראה לי דגם מרבינו הרמ"א לא נעלם כל אלה, אלא דסבירא ליה דזהו הכל בדורות התנאים והאמוראים שלימודם היה בעל פה, בקבלה רב מפי רב. ויש שהיה בקי במשניות וברייתות הרבה, ויש שלא היה בקי כל כך, אבל היה חריף ומפולפל. ויש שהיה מתון ומסיק אליבא דהלכתא. לכן באפשר שיהיה לו כמה רבותיו מובהקים: או למקרא רב מובהק לבד, ולמשנה לבד, ולגמרא לבד.

אבל בזמנים האלה שלימודינו בספרים, וכל התלמוד כתוב לפנינו, וכן כל החידושים וכל הפוסקים כתובים לפנינו – לא שייך לחלק בכאלה כמובן, דכולהו איתניהו בן. ותלמיד מובהק לא שייך עתה, אלא אם כן למד ביישיבתו רבות בשנים וקיבל ממנו דרכה של תורה, הן בבקיאיות הן בסברות ישרות כידוע.

ולפי זה עכשיו אי אפשר להיות אצל אדם רק רב מובהק אחד, והוא הראשון שהעמידו על קרן התורה. ולזה אומר דאם כן, איך שייך עתה כמה רבותיו מובהקים? אלא צריך לומר דכל שהוא קטן נגד רבו – מקרי "רבו מובהק". ולפי זה יכול להיות כמה רבותיו מובהקים, ולזה הביא ה"יש אומרים" דאינו כן, אלא כל שרוב חכמתו הימנו. ואם כן בזמן הזה אי אפשר להיות כמה רבותיו מובהקים.

(כן נראה לעניות דעתי ליישב דבריו התמוהים.)

סימן רמב סעיף כב

וכתבו הקדמונים דזה שאסור לתלמיד גמור להורות במקום רבו, אפילו חוץ לשלוש פרסאות – זהו כשרבו בא לשם תדיר, כמו בכל שבוע ביום השוק, או בשני וחמישי, דנחשב מקום רבו. אבל כשאין רבו בא לשם תדיר, אף על פי שלפרקים רחוקים בא לשם – מותר לו להורות, דלא נחשב מקום רבו.

(והביא הרמ"א, ועיין ש"ך סעיף קטן ח. וזהו במרדכי בעירובין שם בשם ריב"א. ובזה מתורצים הסוגיות. ומכל מקום לדינא וודאי דהכל מודים בזה.)

סימן רמב סעיף כג

דווקא להורות במקום רבו אסור. אבל להתווכח עם רבו באיזה פסק או הוראה, שלא נראה לו כמו שרבו אומר, ויש לו ראיות והוכחות – וודאי שרי, שהרי כל הש"ס מלא מזה, שהתלמידים התווכחו עם רבותיהם. ואמרו חכמינו ז"ל: אפילו הרב ותלמידו נעשו אויבים זה לזה בהלכה – "ואת והב בסופה", שאחר כך נעשו

אוהבים זה לזה. וכן אב ובנו, וכך דרכה של תורה. ואמרו חכמינו ז"ל: ומתלמידי יותר מכולם. ואסור לחניף בדברי תורה, והתורה נקראת "אמת". ומכל מקום אם רבו עומד על דעתו – אסור לו להורות עד שרבו יודה לדבריו.

(עיין ש"ך סעיף קטן ג, ודבריו צריכים עיון גדול. ודייק ותמצא קל.)

סימן רמב סעיף כד

וזה שאסור להורות במקום רבו – דווקא להורות על מעשה שבא לפניו, והיינו הלכה למעשה. אבל אם שאלו לתלמיד הלכה כדברי מי – יכול לומר מה שבדעתו, כיון שאינו מורה על מעשה שבא לפניו. וכתב רבינו הבית יוסף ב**סעיף ה** דלא מקרי "הוראה" אלא בדבר שיש בו חידוש לשואל. אבל בהוראה ידועה שהיא פשוטה לכל, כגון נותן טעם לפגם, או לבטל איסור בששים וכיוצא בו – מותר.

ויש מי שכתב שכל הכתוב בספרים מפסקי הגאונים – יכול להורות במקום רבו. רק לא יורה דבר מלבנו, ולא יסמוך על ראיותיו לדמות מילתא למילתא מעצמו. עד כאן לשונו.

ויש מרבותינו שכתבו שאפילו דין הגלוי לכל – אסור להורות במקום רבו, כפשטא דלישנא דש"ס, דאפילו ביעתא בכותחא – אסור להורות במקום רבו (ר"ן הביאו הש"ך סעיף קטן ט"ו). וכן בזה שכתב שדבר הכתוב בספרים מותר הקשו משם, שאמרו דאפילו מגילת תענית דכתיבא ומנחא – אסור להורות דין בזה (הגהת דרישה). ויש שתירץ דמיירי בדבר חידוש במגילת תענית (שם). אבל הא רבינו הבית יוסף גם בדבר חידוש התיר בדברים הכתובים בספרים (ש"ך סעיף קטן ט"ז). ויש שתירץ דמיירי בבא

לדמות מילתא למילתא במגילת תענית (שם). ולא משמע כן
מרש"י ותוספות בעירובין שם ([סב ב](#)), עיין שם.

ואפשר לומר דבימיהם גם הדברים הכתובים בתורה שבעל פה
היה בהסתר, וקראוה "מגילת סתרים", וכמו שכתב רש"י בשבת [\(ב\)](#)
[\(ב\)](#). מה שאין כן בזמן הזה הם בפרהסיא.

סימן רמב סעיף כה

עוד כתב ב[סעיף י](#) שאסור לחכם להתיר דבר התמוה לרבים,
דלרבים נראה שהתיר את האסור. עד כאן לשונו. וזהו דווקא
בסתם, אבל אם מפרש הטעם למה מתיר – לית לן בה (ש"ך סעיף
קטן י"ז).

ודע דזה שאסור לתלמיד להורות במקום רבו – אפילו שאלה
שבביתו אסור לו להורות, וכמו שכתב רבינו הבית יוסף ב[סעיף י"ב](#),
וזה לשונו:

אם בני ביתו של תלמיד הוצרכו להוראה, ושאלו לו –
לא יורה להם במקום רבו.

עד כאן לשונו. ומלשון זה משמע דדווקא לבני ביתו, אבל לעצמו –
מותר להורות ולעשות אם הגיע להוראה. והדין ברור אצלו, דכיון
דאינו מורה לאחרים – אין זה העדר כבוד לרבו.

סימן רמב סעיף כו

וכל אלו הדברים שאסור לתלמיד להורות – זהו שכשישתוק לא
יהיה קלוקל. אבל אם בשתיקתו יבואו לידי עבירה – מותר לומר

אפילו בפני רבו ממש.

וכך אמרו חכמינו ז"ל בעירובין שם, דלאפרושי מאיסורא, כגון שרואה אדם שעובר עבירה מפני העדר ידיעתו או מפני רשעו, ורבו שותק – מותר להפרישו ולומר לו שהוא אסור אפילו בפני רבו ממש, דכתיב: "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה'". וכל מקום שיש חילול שם שמים – אין חולקין כבוד לרב, דכבוד שמים קודם.

סימן רמב סעיף כז

ואפילו מת רבו, או הלך לו למדינה אחרת – אסור תלמיד חכם להורות אלא אם כן הגיע להוראה. וכך דרשו חכמינו ז"ל ([עבודת כוכבים ומזלות יט ב](#)):

מאי דכתיב: "כי רבים חללים הפילה, ועצומים כל הרוגיה"? "כי רבים חללים הפילה" – זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. והרי זה שוטה, רשע, וגס רוח. ואלו התלמידים הקטנים הקופצים להורות, ולישב בראש, ולהתגדל בפני עם הארץ. מרבים מחלוקת, ומחריבין העולם, ומכבין נר התורה (טור). והא דכתיב: "ועצומים כל הרוגיה" – זהו להיפך, דכל חכם שהגיע להוראה, ואינו מורה כשמבקשים אותו להורות – הרי זה מונע תורה, ונותן מכשולות לפני רבים.

וכיצד יודעים אם הגיע להוראה אם לאו, דפשיטא דאדם על עצמו אינו יכול לסמוך, נבאר בסייעתא דשמיא.

(ובזה תבין דברי הרמ"א ב[סעיף י"ד](#), עיין שם. ודייק ותמצא קל.)

סימן רמב סעיף כח

בזמן הבית וגם אחר כך בזמן חכמי הש"ס היתה נוהגת הסמיכה, והיינו שסמכו להחכם לדון דיני קנסות ודיני נפשות, דלשאר דברים אינו צריך סמיכה. ובארנו כל זה ב**חושן משפט סימן ג**, עיין שם. ושלושה מוסמכים, שהם מוסמכים ממוסמכים עד משה רבינו שסמך ליהושע, ויהושע סמך לאחרים, ואחרים לאחרים, וקוראים אותו "רבי".

והסמיכה היא דווקא בארץ ישראל, כמו שכתבתי שם. ואחר שנתפזרנו בעונותינו בכל קצוי ארץ – בטלה מאתנו הסמיכה, ואין לנו רשות לדון דיני קנסות וכל שכן דיני נפשות. ורק בדיני ממונות שליחותייהו דקמאי קא עבדינן, כמו שבארנו כל זה שם בריש **סימן א**, עיין שם.

ולפי זה שאלנו שאלה גדולה **שם בסעיף י"ד**, דאם כן מה היא הסמיכה הנהוגה בזמן הזה? ובארנו שם דסמיכה זו היא רק זכר בעלמא מתקנת רבותינו, עיין שם.

סימן רמב סעיף כט

וכך הוא בירורן של דברים: דעניין הסמיכה בזמן הזה כדי שידעו כל העם שהגיע להוראה, ומה שמורה הוא ברשות רבו הסומכו. וכתב רבינו הרמ"א דלכן אם כבר מת רבו אינו צריך לסמיכות. וכן בתלמיד חבר אינו צריך לסמיכות. עד כאן לשונו.

ולפי הזמנים שלפנינו, ועוד מדורות הקדמונים, שכל עיר בוחרת לה רב מובהק להורות ולדון, ונחשב כרב מובהק לכל העיר והסביבה. ואין רשות לאחר אפילו הגיע להוראה להורות ולדון

במקום זה, אלא אם כן נותן לו רב העיר רשות. לזה נותנין לו הסמיכה, כדי שיוכלו לבוחרו לרב באיזה קהילה. אבל בלא סמיכה אסור להיות רב או מורה צדק. וכן נהגו מקדמונינו, וחלילה לשנות. וזהו עיקר עניין הסמיכה בזמן הזה, וזהו כעין נטילת רשות ועדות שהגיע להוראה.

סימן רמב סעיף ל

וכתב רבינו הרמ"א דיש אומרים דמי שאינו נסמך ל"מורינו", ונותן גיטין וחליצות (במקום שאין שם רב, או שמת הרב או הלך לעיר אחרת) – אין במעשיו כלום, ויש לחוש לגיטין וחליצות שנתן. אם לא שידוע לכל שמומחה לרבים הוא, רק שמצד ענוה ושפלות אינו מבקש גדולות. ובמקום עיגון יש להקל אם כבר נתן גיטין וחליצות, אבל לא בדרך אחר, כי מנהגן של ישראל תורה. ועוד נראה לי שמותר לתת "מורינו" לאחד שיסדר גיטין, ואף על פי שמדין הסמיכה שבימים הראשונים לא הוי דינא הכי, מכל מקום עכשיו אינו אלא כנטילת רשות בעלמא, ושרי. עד כאן לשונו.

כלומר: שבימים הראשונים לא היו נותנים רשות לאחד על איזה פרט, אלא אם כן היה ראוי לדון ולהורות בכל דיני התורה, כמו שכתב הרמב"ם בפרק רביעי מסנהדרין. ובארנו זה בחושן משפט סימן ג' סעיף י"ג, עיין שם.

ואם כן איך נותנין לו רשות לסדר גיטין, אם אינו ראוי לכל דיני התורה? אמנם מצד שסמיכה שלנו אינה אלא נטילת רשות, לכן מותר גם בפרט אחד. ומכל מקום מימינו לא שמענו זה, ואין המנהג כן. ובפרט דיני גיטין דחמירא, ויש בזה איסור אשת איש – אין נותנין סמיכות על פרט זה בלבד. וגם בדיני קידושין – אסור

להזדקק מי שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין, אם רק יש איזה שאלה בהקידושין וצריך לשאול מרב מובהק.

סימן רמב סעיף לא

ומצד עניין הסמיכה שנתבאר, נהגו שהנסמך כפוף קצת להסומכו. וכן מי שלומד בישיבה זמן אחד, נהגו לומר שהוא תלמיד בעל הישיבה, ואף על פי שאפשר שבעל הישיבה שמע יותר חידושים ממנו. ויש למנהגים אלו עיקר על מה שיסמוכו. כן פסק רבינו הרמ"א [בסעיף ה](#), עיין שם. ואין התלמיד יכול לסמוך אחרים במקום רבו.

ואם לא קיבל הנסמך הסמיכה מיד הרב ההוא הסומך, אלא על ידי רבנים אחרים, והוא נעשה להם סניף – אין לאותו הרב להשתרר עליו כלל אם אינו רבו. דרך כשהוא סמכו לבדו, או שהוא היה הסומך הראשון, דאז נהגו שהנסמך יהא כפוף קצת אליו, כמו שכתבתי.

סימן רמב סעיף לב

וכתב רבינו הרמ"א [סעיף י"ג](#):

ויזהר כל אדם שלא יורה כשהוא שתוי יין או שאר דברים המשכרים, אפילו בדבר פשוט, אם לא שהוא דבר ברור בפוסקים. וזיל קרי בי רב הוא. עד כאן לשונו.

וזה לשונו הרמב"ם [בפרק ראשון מביאת מקדש](#):

וכשם שאסור לכהן להכנס למקדש מפני השיכרות – כך אסור לכל אדם, בין כהן בין ישראל, להורות כשהוא שתוי. אפילו אכל תמרים או שתה חלב, ונשתבשה דעתו מעט – אל יורה, שנאמר: "ולהורות את בני ישראל". ואם הורה בדבר שהוא מפורש בתורה, עד שידעוהו הצדוקים – מותר. כגון שהורה שהשרץ טמא, והצפרדע טהור, והדם אסור, וכיוצא בזה.

ומותר לשכור ללמד תורה, ואפילו הלכות ומדרשות, והוא שלא יורה. ואם היה חכם קבוע להוראה – לא ילמד, שלימודו הוראה היא.

עד כאן לשוננו. ונראה שכוונתו ללמד לאחרים, וכן מבואר ממקור הדין בכריתות (ינא), עיין שם. ולרש"י שם גם ללמד שרי; אלא אם הוא אדם גדול שרבים שואלים אצלו שאלות, ואין ביכולתו להמלט מזה – אסור ללמד.

סימן רמב סעיף לג

ויש מי שתמה על דברי רבינו הרמ"א, שכתב דדבר שהוא ברור בפוסקים מותר להורות. והרי הרמב"ם לא התיר אלא דבר המפורש בתורה שהצדוקים מודים בו. וכן בכריתות שם איתא, כגון שרץ טמא, צפרדע טהור. וכתב שאפשר שטעות נפל בדבריו, וכן צריך לומר: "דבר המפורש בפוסקים" (ש"ך סעיף קטן כ). ויש מי שפירש דבאמת כוונתו כן הוא לדבר המפורש ברורה. ולכן קאמר: וזיל קרי בי רב הוא (ט"ז סעיף קטן ג).

ולעניות דעתי אינו כן, שהרי בספרו דרכי משה (אות ו') העתיק – להדיא דברי המהרי"ק (קס"ט), דכל דין שהוא מבורר בפוסקים –

מותר להורות. ולא נראה לי מה שכתב התרומת הדשן דווקא המפורש בתורה, עיין שם.

אמנם באמת לא לא קשיא כלל, שהרי עיקר הטעם שלא יבוא לטעות. ודבר המפורש בפוסקים, כמו נותן טעם לפגם, או ביטול בששים – לא שייך בזה טעות כמובן. והגמרא דנקיט שרץ טמא וצפרדע טהור – לא היה יכול הש"ס לומר עניין אחר, דבזמנם לא שייך "דבר המפורש בפוסקים", שהרי גם בנותן טעם לפגם יש מחלוקת. ואין מדרך הגמרא לדבר כן. והרמב"ם לשון הש"ס נקיט כדרכו, וגם בימיו לא היה מורגל לשון "פוסקים".

אבל באמת איזה נפקא מינה יש בין זה לזה, ואדרבא לכן דקדק לומר: וזיל קרי בי רב הוא. כלומר: כמו שהש"ס מתיר דבר המפורש בתורה משום דזיל קרי בי רב הוא, הכא נמי לדידן: דבר המפורש בפוסקים הוה זיל קרי בי רב. וכמו שכתב הטור לעניין להורות במקום רבו, עיין שם. ולעניין לדון דיני ממונות, עיין בחושן משפט סימן ז.

סימן רמב סעיף לד

וכתב הרמב"ם שם דדווקא כששתה רביעית יין חי. שתה כדי רביעית בלבד, והיה בו מים כל שהוא, או ישן מעט, או הלך כדי מיל – כבר עבר היין, ומותר להורות. אבל שתה יותר מרביעית, אפילו מזוג או שינה מעט או הדרך – מוסיף בשכרותו. אלא ישהה לפי השכרות, עד שלא ישאר משכרותו שום דבר, עיין שם. ורכוב אינו כמהלך, וצריך שלושה מילין (ש"ך סעיף קטן י"ט).

ונראה לי דכשיושב בקרון – אינו מפיג כלל. ובימינו אלה היינות חלושים מאוד. ויין שרוף וודאי משכר, וכן מי דבש כששותים

הרבה.

וכתב הרשב"א בתשובה (סימן רמ"ז) דביום טוב, או בסעודה גדולה כגון סעודת נשואין ומילה ופורים וכיוצא בהן, במקומות ששותין הרבה – אסור להורות כל היום עד למחר. ואם נתן דעתו כבר על פסק הדבר – מותר להורות, בין לאיסור בין להיתר, אפילו אחר סעודה גדולה. עד כאן לשונו. והטעם פשוט: משום דבכהאי גוונא וודאי לא יטעה (גם מהרשב"א ראייה למה שכתבתי בסעיף [הקודם](#)).

סימן רמב סעיף לה

יש שכתבו שכמו שאסור להורות במקום רבו, כמו כן אין להורות בלתי עיון בספר; שהמה רבותינו, ואין להורות במקום רבו.

ואלו דברים שאין בהם טעם, ולא חזינא לרבנן קשישאי דעבדי הכי. דבשלמא במקום רבו הוי בזיון מה שלא שאלו לרבו, אבל בזה לא שייך בזיון. והכל יודעים שכל שאנו מורים המה מדברי רבותינו הפוסקים, ואין לחוש כלל לזה. וכיוצא בזה איתא להדיא ביבמות ([צ"ב](#)): רבי אלעזר תלמידך יושב ודורש, והכל יודעין שתורתו שלך, עיין שם. ואף אנן נאמר כן: אנחנו מורים, והכל יודעים שתורתם של רבותינו הם.

סימן רמב סעיף לו

ויותר יש לדקדק במ"ש המהרש"א ז"ל בסוטה ([כ"א](#)), וזה לשונו:

ובדורות הללו אותן שמורין הלכה מתוך השולחן ערוך, ואינם יודעים טעם העניין של כל דבר אם לא ידקדקו

מתחילה בתוך התלמוד... , וטעות נפל בהוראתם... , ויש לגעור בהם.

עד כאן לשונו. וכן כתב ה"תוספות יום טוב" בהקדמת חיבורו "מעדני יום טוב", וזה לשונו:

ואף הרב... אשר השביר בר בספרו בית יוסף, ומתוכו עשה החיבור שקראו "שולחן ערוך"... – לא נתכוין מעולם להורות מתוך ספרו חלילה... רק מי שלמד ועיין בספר הטורים עם פירושו הבית יוסף, וילאה למצוא תכלית כל דין – יבינו מתוך השולחן ערוך...

עד כאן לשונו. והגם שאחר כך נתחברו פירושים על השולחן ערוך מרבתינו האחרונים, מכל מקום ידוע שבלא באר מים חיים מהש"ס והראשונים – אינו עולה יפה. וכבר בארנו בזה [בהקדמתינו לספרינו זה בחלק חושן משפט](#), עיין שם היטב.

סימן רמב סעיף לז

אסור לתלמיד לקרות לרבו בשמו, בין בפניו בין שלא בפניו. ולא עוד אלא אפילו במותו אסור. אבל שלא בפניו ובמותו – מותר לומר "רבי פלוני". ובפניו גם זה אסור, אלא אומר לו סתם "רבי".

ואפילו לקרות לאחרים ששם כשם רבו, אם השם הוא פלאי – אסור לו לקראם בשם זה, ואפילו שלא בפניו. אבל בפניו גם באינו פלאי אסור, אלא משנה קצת שם. וזהו כמו באביו שכתבנו ב**סימן ר"מ סעיף י"ד**, עיין שם.

ודע שיש רוצים לומר דאביו כשהוא רבו מובהק – יקראנו "רבי" ולא "אבי". וראיה מבנו של רבי, שקראו "רבי" (ריש פרק "הזהב"). ואין המנהג כן. ומרבי אין ראיה שהיה נשיא, ותורה וגדולה במקום אחד. ונוהגין לקרות "אבא", ושלא בפניו "אבא מורי".

(ש"ך סעיף קטן א. וזה שכתבנו הוא על פי דברי הט"ז סעיף קטן ד. וגם ברמב"ם צריך לפרש כן, ולהפך הגירסא קצת בדבריו, כמו שכתב הט"ז. ודייק ותמצא קל.)

סימן רמב סעיף לח

לא יתן שלום לרבו, ולא יחזיר לו שלום, כדרך שאר העם. אלא שוחה לפניו, ואומר לו ביראה ובכבוד: "שלום עליך רבי". ואם נתן לו רבו שלום, אומר לו: "שלום עליך מורי ורבי". וכן נוהגין.

ויש אומרים דאין לתלמיד לשאול בשלום רבו כלל, שנאמר: "ראוני נערים ונחבאו". וזהו דרך הירושלמי, שאמרה לא נהיגי גבן להיות זעיר שאיל בשלמא דרבה. אבל בש"ס שלנו אינו כן. וכן כתבו הרמב"ם והטור, עיין שם.

ודע דבזמן הקדמונים היו מדברים הכל בלשון נוכח "אתה", כמו "שלום עליך רבי". אבל עכשיו מדברים לאדם נכבד בלשון רבים, ואומרים "שלום עליכם", וכל שכן לרבו. לבד לאביו מדבר הבן בלשון נוכח, ואפילו הוא תלמידו, דלאביו ואמו ואחיו ואחותו מדברים בלשון נוכח "אתה", ואם ידברו בלשון רבים – לא יהיה אלא מן המתמיהים. וכן המנהג פשוט בכל המדינות.

(והך דירושלמי גם כן להטמין עצמו, אבל כשראוהו מחויב ליתן שלום.)

סימן רמב סעיף לט

ולא יחלוץ תפילין בפני רבו, דזהו העדר דרך ארץ. ועל ירבעם אמרו חכמינו ז"ל ב"חלק" ([קאב](#)) בהא דכתיב "וירם יד במלך שלמה" – שחלץ תפילין בפניו, עיין שם.

ואין הטעם מובן. ויש אומרים מפני שיתבאר לקמן [סעיף נ](#) דכל המלאכות שעבד עושה לרבו – עושה התלמיד, לבד מהתרת מנעל, שלא יאמרו "עבד הוא". ואם תפילין עליו – גם זה מותר, דעבד אינו נושא תפילין. ועתה כשחולץ – פוטר את עצמו מזה (מהרש"א שם).

ואין הטעם מספיק. ויותר נראה דידוע שבהכרח לגלות קצת ראשו וידו, ובזה וודאי די ש העזה לגלות ראש או יד בפני רבו. אבל אם כן גם בהנחת תפילין לפני רבו יהא אסור? ואולי מפני שבהנחה מקבל עליו עול מלכות שמים, מה שאין כן כשחולץ.

ובכיבוד אב לא נתבאר דין זה. וצריך לומר דמפני התקרבות בן לאביו – אין בזה קפידא שיחלוץ תפילין בפניו. מיהו אם אביו רבו נראה דאין לחלץ בפניו.

סימן רמב סעיף מ

וכשהוא מיסב עם רבו בסעודה – לא ישב לפניו שוה בשוה, אלא יושב בצדו כיושב לפני השר. וכשנוטל רשות מהמסובין, כמו בברכת המזון וכיוצא בזה – נוטל מתחילה רשות מרבו, ואחר כך מכל המסובין. ואם אביו ורבו בסעודה – הוי הדין כמו באבידה (עיין ש"ך סעיף קטן כ"ז).

ועכשיו המנהג דאין נוטלין רשות רק מבעל הסעודה, ואומרים: "ברשות בעל הבית". אבל מי שאינו בעל סעודה זו, אפילו אביו ורבו – אין נוטלין ממנו רשות. ואם היא סעודה של איזה חברה, אומרים רק "ברשות מרנן...".

סימן רמב סעיף מא

ולא יתפלל לא לפניו, ולא לאחריו, ולא בצדו. ואין צריך לומר שאסור להלוך בצדו, אלא יתרחק לאחר רבו. ולא יהא מכוין כנגד אחוריו, אלא יצדד עצמו לצד אחר, בין כשמתפלל עמו בין כשהולך עמו. וחוף לארבע אמות הכל מותר. והטעם בכל זה: שלא ישתוה עצמו לרבו, לעמוד או לילך סמוך לו בשוה.

ואף על גב דאחורי רבו אינו משתוה, ואדרבא דזה כעבדא קמי מאריה, מכל מקום יש בזה איסור אחר בתפילה, שנראה כמשתחוה לו. וגם יש בזה הפסקה בינו לכותל, ועיין [באורח חיים סימן צ"ד](#) (ש"ך סעיף קטן כ"ח). ולכן בהילוך בדרך – מותר לילך אחוריו, וכן הוא הדרך ארץ. ואף בתפילה, דווקא כשמתפללים ביחידות. אבל בצבור לא שייך חלוקת כבוד, ומותר להתפלל כנגדו על מקומו (שם).

ותלמיד חבר – הכל מותר, רק שלא יהא אחוריו נגד רבו, דבזיון גדול הוא (שם סעיף קטן כ"ט). וכן חוף לארבע אמות דשרי – לא יהא אחוריו נגד רבו. ויש מקילין בחוף לארבע אמות גם בכהאי גוונא (שם סעיף קטן ל), דמפני המרחק לא שייך לומר אחוריו נגד רבו.

סימן רמב סעיף מב

ולא יכנס עם רבו למרחץ. ואין הטעם משום הרהור, כבאביו וחמיו ובעל אחותו שנתבאר באבן העזר סימן כ"ג, אלא משום כבוד: שלא יראה לרבו כשהוא ערום. ולכן אם רבו צריך לשימושו שישמשנו במרחץ – מותר. וכן אם התלמיד היה מקודם במרחץ, ואחר כך בא רבו אינו צריך (צריך) לצאת, כיון שאין הטעם משום הרהור, אלא מפני הכבוד. ולכן כשהוא לא היה הגורם – מותר (ומתורץ קושית הש"ך סעיף קטן ל"א).

וכתב רבינו הרמ"א **בסעיף ט"ו** דכל זה הוא במקום שהולכים ערומים במרחץ. אבל במקום שהולכים במכנסים – מותר. וכן המנהג פשוט ליכנס עם רבו ואביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו למרחץ, אף על פי שבגמרא אסרו כולם. והכל הוא מטעם דעכשיו הולכים במכנסים. עד כאן לשונו.

כן היה בזמנו, אבל בזמנינו אינו כן. ומכל מקום רובא דעלמא אין נוהרין בזה, אף בני תורה כידוע. ורציתי לומר דסתם רחיצה בזמן הגמרא היתה באמבטי אחת, וגם עתה באזיא כן הוא, דבזה שייך הרהור שסמוכים מאוד זה לזה. אבל במרחצים שלנו שרק המה בבית אחד, ויש הפסק בין זה לזה – לא שייך הרהור. וכן ברבו אינו העדר כבוד.

אבל מצאתי במרדכי פרק רביעי דפסחים בשם הר"ם מרוטנבורג, שהביא סברא זו ודחאה בלא ראיה, רק כתב שהיא סברת הכרס, עיין שם. ומכל מקום לימוד זכות הוא על רבים, לומר דסבירא להו כסברא זו. והירא את דבר ה' צריך לזוהר בזה, כי הוא דינא דגמרא בפסחים (**נא א**). וכבר בארנו זה באבן העזר שם סעיף ח, עיין שם.

סימן רמב סעיף מג

לא ישב בפני רבו עד שיאמר לו "שב", ולא יעמוד עד שיאמר לו "עמוד", או עד שיטול רשות מרבו לעמוד. וכשהולך ממנו – לא יחזור לאחוריו כנגד רבו כדרך ההולכים מהבית, אלא ילך לאחוריו ופניו כנגד רבו, כדרך שיורדין מארון הקודש.

ואמרו חכמינו ז"ל במועד קטן ([ט א](#)) דהנפטר מרבו ליסע לעירו, אף על פי שנטל ממנו רשות כלומר ברכת הפרידה, אם לא נסע ביום הזה, אלא לן שמה ונסע למחר – צריך ליטול ממנו עוד הפעם רשות. וכתב רבינו הרמ"א [בסעיף ט"ז](#) דדווקא כשלא אמר לו מתחילה שרוצה ללון בעיר, אבל הגיד לו בשעה שנטל רשות – אינו צריך לחזור וליטול ממנו רשות. עד כאן לשונו.

וזהו מהנימוקי יוסף שם. והשיגו האחרונים (ש"ך סעיף קטן ל"ג והגר"א סעיף קטן מ"ט) דזהו על פי טעות שנפל שם, אבל אינו כן. ויש מי שטרח ליישב (ט"ז סעיף קטן ט), והמעין יראה שאין בו כדי ישוב כלל.

אמנם תמיהני שלא נמצא דין זה כלל ברמב"ם ובטור ובית יוסף. ואולי מפני שבתוספתא פרק רביעי דסוכה לא משמע כן, וזה לשון התוספתא: ברכה לעצמו, [שנאמר](#) "ביום השמיני שילח את העם, ויברכו את המלך" – יכול לא יהא טעונים לינה? [תלמוד לומר](#): "ביום עשרים ושלושה לחדש השביעי שלח את העם, וילכו לאהליהם". הא כיצד? נפטרו מבעוד יום, והשכימו והלכו להם. עד כאן לשונו. הרי מפורש שלא נטלו רשות פעם אחרת.

ואף על גב דכיון דבגמרא מפורש לא כן – לא משגיחין בהתוספתא, מכל מקום יש לומר גם בגמרא דהתלמידים החמירו על עצמם. וראיה: שהרי רבם רבי שמעון בר יוחאי לא ידע מזה, עיין שם. ולפי חילוקו של רבינו הרמ"א, יש לומר שהגמרא אינו סותר

התוספתא, והתוספתא מיירי באמרו לו שרצונם ללון בעיר. (והיו אותן שאמרו ואותן שלא אמרו. ודייק ותמצא קל.)

סימן רמב סעיף מד

דין הקודם לא נתבאר בכיבוד אב. ונראה משום דבאב אין קפידא בזה, כיון שאוכל ושותה עמו ביחד, וכל היום וכל הלילה אי אפשר לעשות כן. וגם אין דרך האב להקפיד בה, ובזה לא דמי לרבו.

וכל שכן דמה שנתבאר בכיבוד אב, כמו לא ישב במקומו, ולא יעמוד במקומו, ולא יכריע דבריו בפניו, ולא יסתור דבריו אפילו שלא בפניו, וחייב לעמוד מפניו משיראנו מרחוק מלא עיניו, עד שיתכסה ממנו שלא יראה קומתו ([קידושין לג א](#)) ואחר כך ישב, ואפילו היה רכוב צריך לעמוד מפניו דרכוב כמהלך דמי, וכן כשיושב בקרון (עיי' ט"ז סעיף קטן י"א דלענין גילוי ראש גם כן אסור ברכוב ויושב בקרון, עיי' שם). ואם התלמיד רכוב או יושב בקרון ועובר לפני רבו, אינו צריך לעמוד, כיון דרכוב כמהלך דמי.

ודע דבאביו לא נתבאר מתי צריך לעמוד, ונראה דבזה לא גרע מרבו. או אפשר דאינו צריך כל כך מפני קורבתם הגדולה זה לזה, ואינו מקפיד כל כך. וכמו שכתבתי על דין שב [סעיף הקודם](#). ויש להתישב בזה.

סימן רמב סעיף מה

אמרו חכמינו ז"ל בקידושין שם: אין תלמיד חכם רשאי לקום מפני רבו אלא שחרית וערבית בלבד, שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים בקריאת שמע, שאינו אלא שני פעמים ביום.

וכתבו התוספות דזהו כשלומדים בבית הרב. ובפני אחרים שאינם יודעים שכבר עמד לפניו – חייב לעמוד. אבל כשאין לומדים בביתו – חייבים לעמוד בכל פעם שרואים אותו.

ואמרו עוד דשלושה שהיו מהלכין בדרך: הרב באמצע, הגדול לימינו, והקטן משמאלו. ויראה לי דזהו אפילו שלא ברבו מובהק, ואפילו אינו רבו כלל אלא שגדול מהם – הדרך ארץ שילך באמצע. וכן בהגיעם לפתח צריך מי שהוא גדול בתורה לילך קודם. ואין מכבדין בדרכים, ואין מכבדין אלא בפתח הראוי למזווה (ברכות מז א). ובמקום בזיון כמו במרחץ וכיוצא בו – לא שייך שם כיבוד כמובן. וכן יתבאר בסימן רמ"ד לענין קימה והידור, עיין שם.

סימן רמב סעיף מז

וכתב רבינו הרמ"א בסעיף י"ז דהא דאין מכבדין בדרכים אלא בפתח הראוי למזווה, היינו שכל אחד הולך לדרכו ואינו בחבורה אחת. אבל אם הם בחבורה אחת – מכבדים בדרכים. ובמקום סכנה – אין צורך לכבד כלל. עד כאן לשונו.

דבר זה כתבו התוספות והמרדכי בברכות שם, על פי קושיתם שהקשו משבת ריש פרק חמישי, דמבואר שם דמכבדים בדרכים. וחילקו התוספות דבברכות מיירי שכל אחד הולך לדרכו, ובשבת מיירי כשהלכו בחבורה אחת. והמרדכי תירץ דבברכות מיירי במקום סכנה, עיין שם.

ויש לתמוה על רבינו הרמ"א שהרכיב שני התירוצים ביחד, והוה ליה לחלקם לשני דעות. ואולי סבירא ליה דמצד הסברא שניהם אמת. ודוחק.

סימן רמב סעיף מז

ודע דמדברי רש"י ז"ל בשבת שם למדתי תירוץ אחר על סתירות הסוגיות. דרש"י פירש שם על הא דקדמיה חמרא... וחלש דעתיה דרבה בר ר"ה. ורצה השני לפייסו, ואמר לו: חמור שעסקיו רעים... ופירש רש"י: להודיעו שלא נתכוונתי. ועל "חלש דעתיה" פירש רש"י שהיה גדול, וכסבור שעשה מדעת. עד כאן לשונו.

וקשה: דאטו במקום שצריך לכבד, מה מועיל שלא נתכוין? והרי מחוייב לראות שהגדול ילך מקודם. אמנם לכשנדקדק שם בברכות, איתא קדמיה חמרא דרבין לדאביי, ולא אמר ליה: ניזיל מר... ובשבת ליכא לשון זה, עיין שם. והדבר מבואר דבברכות הבין אביי שרבין לא עשה זה בכוונה, אלא כיון שהיה סבור שמכבדין בדרכים היה לו להשגיח. ואמר ליה דקיימא לן אין מכבדין בדרכים, ואין לו להשגיח מי ילך קודם. אבל בשבת היה סבור רבה שהשני עשה זה מדעת, ולכן הקפיד. דנהי דאין מכבדין בדרכים, מכל מקום להקדימו בכוונה – הוי בזיון. ואמר לו: חמור... – להודיעו שלא נתכוון כפירוש רש"י. כלומר: וכיון שעשה שלא בכוונה – אין קפידא, כיון דאין מכבדים בדרכים. ולפי זה אף במקום שאין מכבדין, מכל מקום להקדים בכוונה אינו נכון.

סימן רמב סעיף מח

כתב אחד מהגדולים בשם תשובת הגאונים דצריך לכבד בין בכניסה בין ביציאה. ואם יש אדם גדול ביניהם, כיון שנכנס לפניהם או יצא לפניהם – הבאים אחריו אינם צריכים לכבד זה את זה (בר"י).

וזהו בעניין שאין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב. ופשוט הוא
דזהו כשכולם הם קטנים לגמרי בערכו, אבל כשיש כמה גדולי
התורה או גדולי הוראה, והוא הגדול שבכולם – יצא הוא ראשון,
ואחריו איש איש לפי ערכו.

(כן נראה לי. ובזה ניחא מה שהביא הברכי יוסף שתמה על דין זה,
עין שם בשירי ברכה. וכן כתב הוא עצמו שם. ומה שהקשה
ממים אחרונים – אין זה דמיון כלל. ודייק ותמצא קל.)

סימן רמב סעיף מט

דבר פשוט הוא כשהרב עומד – אין להתלמיד לישב. וכשהרב
ברשות אחר – מותר לו לישב. ולכן כשקראו להרב לעלות לתורה
על הבימה – יכול התלמיד לישב, שכיון שהוא גבוה עשרה טפחים
ורחב ארבע – הרי היא רשות לעצמה.

וגם אפילו כשהספר תורה מונחת בשם – אינו צריך לעמוד מטעם
זה. וזה שנהגו העם לעמוד בפתיחת ארון הקודש גם בלא הוצאת
ספר תורה, כמו בתפילות ימים נוראים וכיוצא בזה – באמת אין
חיוב מדינא, אלא שכך נהגו מפני כבוד שמים (ט"ז סעיף קטן י"ג).

ודע דזה שהבימה חולקת רשות לעצמה – דווקא כשעשויה כבניין,
והיא גבוה. אבל כשקורין על השולחן – נראה דהכל כרשות אחת.
ויש מי שכתב דגם השולחן אם הוא גבוה עשרה טפחים ורחב
ארבע – הוה רשות לעצמו (ט"ז שם). ומלשון רבינו הרמ"א משמע
דווקא על הבימה. ואולי לא חש לדקדק בזה, מפני שדרך העולם
לקרות על הבימה.

(הפרי מגדים כתב באורח חיים סוף סימן קמ"ב, דכשרבו עומד על מקומו הקבוע – אינו צריך התלמיד לעמוד אפילו בתוך ארבע אמות, עיין שם. ולפי זה מה שנתבאר דכשהרב עולה לתורה אינו צריך לעמוד – אין צורך לטעם רשות, אלא משום דזהו מקומו הראוי לו. כן כתב הגאון רבי עקיבא איגר. אבל כשעומד לפוש שלא במקומו – צריך לעמוד, עיין שם.)

סימן רמב סעיף ג

כל מלאכות שהעבד עושה לרבו – תלמיד עושה לרבו.

ואם הוא במקום שאין מכירין אותו, ואין לו תפילין בראשו, וחושש שמא יאמרו עליו שהוא עבד – אינו נועל לו מנעל ולא חולצו, שלא יתראה כעבד ממש. אבל בשארי שימושים ליכא חשש זה.

וכל המונע תלמידו מלשמשו – מונע ממנו חסד, ופורק ממנו יראת שמים. וכל תלמיד שמזלזל בכבוד רבו – גורם לשכינה שתסתלק מישראל ([כתובות צו א](#)).

סימן רמב סעיף נא

אין חולקין כבוד לתלמיד במקום רבו, אלא אם כן רבו חולק לו כבוד. ואפילו אם בעצמו אינו חולק לו כבוד, אלא שהוא מתכבד במה שחולקים כבוד להתלמיד – חולקים לו כבוד גם כן (ש"ך סעיף קטן ל"ט) אפילו בפני הרב, כיון שמתכבד בזה. ואפילו תלמידו של התלמיד או בנו של התלמיד – אין להם לעמוד כשהם בפניו מפני רבו או אביו, אלא אם כן הרב חולק לו כבוד, או שהוא מתכבד בזה, כמו שכתבתי.

וזהו דווקא אם תלמידו או בנו הוא גם כן תלמיד של הרב הזה, שהוא רבו של התלמיד. אבל אם הוא אינו רבו – צריך הוא לעמוד מפני רבו ואביו, אף על פי שרבו ואביו הוא תלמידו של זה הרב. ויש מי שאומר שאפילו לא למד לפניו – גדול כבוד רבו דרבו מרבו. וכל שכן אם למד קצת לפניו, דנדחית כבוד רבו מפני רביה דרביה (ש"ך סעיף קטן מ בשם מהר"י כהן).

ויראה לי דאפילו לפי דעה זו, מכל מקום כבוד אביו אינו נדחה מפניו כיון שהוא לא למד לפניו, דכבוד אביו אינו נדחה אלא אם כן גם הוא תלמידו.

ודע דאשת הרב – כבודה ככבודו בעוד הוא חי (ט"ז סעיף קטן י"ד ועיין שם היטב). ומכל מקום יש לכבדה גם לאחר מותו כשלא ניסת לאחר (עיין שם בט"ז).

סימן רמב סעיף נב

ראה רבו עובר על דברי תורה – לא ימחה בידו בלשון גנאי, אלא אומר לו: "למדתנו רבינו כך וכך". ואפילו רצה לעבור על איסור דרבנן – מחוייב למחות בידו בלשון הזה.

והרואה רבו עושה מעשה, ויש לו להקשות על זה אם הוא איסור דאורייתא – יקשה לו מקודם, ולא יניחנו לעשות המעשה. ואם הוא איסור דרבנן – יניחנו לעשות המעשה ואחר כך יקשה לו, הואיל שאינו יודע בוודאי שעובר אלא שיש לו קושיא – הוה כספיקא דרבנן, ולא נדחה כבוד הרב מפני זה ([עירובין סז ב](#)).

ויראה לי דגם באביו הדין כן, דמאי שנא? רק אם אביו אינו תלמיד חכם – וודאי דצריך למחות לו בלשון כבוד אף בדרבנן דמסתמא

אינו יודע הדין, מה שאין כן ברבו כמובן.

וכן כשמזכיר איזה הלכה לפני רבו, יאמר לו: "כך למדתנו רבינו". ונראה לי דזהו בזמן הש"ס, שהיו לומדים בעל פה. אבל עכשיו אין זה לשון הנהוג.

סימן רמב סעיף נג

כתב רבינו הבית יוסף בסעיף כ"ד:

לא יאמר דבר שלא שמע מפי רבו, עד שיזכיר שם אומרו.

עד כאן לשונו. והטעם דהעולם תופסים שכל מה שאומר – שמע מרבו. וכיון שדבר זה לא שמע מרבו – מחוייב להזכיר שם אומרו. ואם למד משנים – צריך לזכור על כל מה שאומר ממי שמע.

והדבר מובן שעכשיו לא שייך דין זה, שהרי ידוע שאנו מורים ובאים מתוך ספרי רבותינו. ואם חכם אחד חידש איזה חידוש – אומרים משמו. ואסור לומר סתם, דעכשיו כשאומר סתם נראה שהוא חידש דבר זה, ונמצא שנתלבש בטלית שאינו שלו, ואיסור גדול הוא (עיין ש"ך סעיף קטן מ"ג, וזהו כוונתו).

סימן רמב סעיף נד

כשימות רבו – קורע עליו כל בגדיו עד שמגלה לבו, כמו על אביו ואמו. וזהו דעת הרמב"ם, אבל הרמב"ן סובר דרק לעניין שאין הקרע מתאחה לעולם שוה רבו לאביו ולאמו, אבל לעניין קריעה –

סגי בטפח בבגד העליון, דכן משמע להדיא בגמרא (מועד קטן כב ב).

ומתאבל עליו בחליצת כתף, ובכל דיני אבלות, מקצת יום המיתה או מקצת יום השמועה. ואפילו בשמועה רחוקה – מתאבל על רבו שעה אחת, וקורע עליו כדרך שקורע על אביו ואמו.

ומי שרבו מת מוטל לפניו – אינו אוכל בשר ואינו שותה יין, כמו במתו מוטל לפניו. ודינים אלו יתבארו לקמן בסימן ש"מ ושע"ד וש"מ"א. וכשמזכיר רבו תוך שנים עשר חודש, הן בעל פה והן בכתב, צריך לומר: "הריני כפרת משכבו" כבאביו. ואחר כך אומר: "זכרונו לברכה" (ז"ל) או "זכרונו לחיי העולם הבא" (זלה"ה), כמו שכתבתי בסימן ר"מ באביו, עיין שם.

סימן רמב סעיף נה

רק בפני רבו הוא בכלל "כל משנאי אהבו מות" (עירובין צט א). וכתב רבינו הרמ"א בסעיף כ"ט דדווקא כיחו, שהוא דבר שיוצא מגופו בכח. אבל רוק בעלמא – מותר, דאונס הוא לרוק. עד כאן לשונו.

ולא משמע כן מרש"י שם, עיין שם. ומה שייך אונס? היה לו להסתלק לצד אחר ולרוק (ש"ך סעיף קטן מ"ו, וכן משמע בריש פרק ששי דנדדים, עיין שם). אבל מלשון הש"ס שם נראה להדיא כרבינו הרמ"א, וגם לשון רש"י יש ליישב כן, עיין שם.

ודע דלא בלבד בפני רבו אסור, אלא אפילו בפני כל אדם, אם האחר קץ ונמאס בזה. דכן איתא בחגיגה (ה א): "כי האלקים יביא במשפט על כל נעלם" – אמר רב: זה ההורג כינה בפני חבירו

ונמאס, עיין שם. וכך שנינו במסכת דרך ארץ (פרק עשירי): לא ירוק אדם בפני חבירו, עיין שם. אלא דברבו – חייב מיתה, אבל איסור יש בפני כל אדם. אלא פונה לצד וירוק.

סימן רמב סעיף נו

כל אלו הדברים שנתבארו בכיבוד רבו – זהו הכל ברבו המובהק, שרוב חכמתו ממנו, אם מקרא אם משנה אם גמרא. וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ל:

בימינו אלה עיקר הרבנות אינו תלוי במי שלמדו פלפול וחילוקים, רק במי שלמדו פסק ההלכה והעיון, והעמידו על האמת ועל היושר.

עד כאן לשונו, כלומר: דזהו רבו מובהק. אבל אם לא למד רוב חכמתו ממנו – אינה חייב לכבדו בכל אלו הדברים. אלא עומד מלפניו משיגיע לארבע אמותיו, ולא מלא עיניו כרבו המובהק. וקורע עליו כשם שקורע על כל המתים שהוא מתאבל עליהם, והקרע מתאחה. וזהו אפילו לא למד ממנו אלא דבר אחד, בין קטן בין גדול – עומד מלפניו וקורע עליו. ובסימן ש"מ יתבאר דעכשיו לא נהגו כן, עיין שם.

וכל תלמיד חכם שדעותיו מכוונות – אינו מדבר מפני מי שגדול ממנו בחכמה, אף על פי שלא למד ממנו כלום. וכדתנן בפרק חמישי מאבות, שזהו ממידת החכמים שאינו מדבר לפני הגדול ממנו בחכמה.

סימן רמב סעיף נו

כבר נתבאר דכל שהגיע להוראה – צריך להורות. ואמרינן בסוטה (כב ב) דעד כמה מקרי "הגיע להוראה"? עד ארבעים שנה. ופריך: והא רבה אורי, וכל שנותיו לא היו רק ארבעים שנה? ומתרץ התם: בשוין. ופירש רש"י: אם שוה לגדול העיר בחכמה – מותר להורות. אי נמי: כשאין גדול ממנו בעיר. ותוספות פירשו דבשוין אין לו להורות אלא אם כן הוא גדול מכולם.

וזהו במקום שלא קבלו עליהם לרב קבוע. אבל כשקבעו רב קבוע – אסור לאחר להורות, אפילו גדול ממנו בחכמה ושנים.

וטעם הארבעים שנה: משום ד"בן ארבעים לכינה", כדתנן באבות. ולפי זה פירושו ד"ארבעים שנה" הוא משנולד. והתוספות פירשו שם דזהו מזמן שהתחיל ללמוד, ומדאמרינן "לא קאי אינש אדעתא דרביה עד ארבעים שנין". ועיין שם במהרש"א שהשיג על זה. וכן מבואר מדברי רש"י והר"ן בפרק קמא דעבודה זרה, וכן מבואר מלשון רבינו הרמ"א [בסעיף ל"א](#), עיין שם. ומבואר מלשוןו כרש"י לעניין "שוין" גם כן, דבשוין מותר.

אך עכשיו לא שייך דין זה, שבכל עיר ועיר ממנים רב להורות הוראות, ואסור למי שהוא להשיג גבולו בהוראה. ולבד זה הוי הסגת גבול לעניין פרנסה, דעכשיו כל רב בעירו מקבל פרס, וכל מחייתו מזה. וכשאחר יורה – יוקטן פרנסתו, ונחשב זה המסיגו כגזלן.

סימן רמב סעיף נח

כתב רבינו הרמ"א [בסעיף ל"א](#):

חכם שאסר – אין חבירו רשאי להתיר משיקול הדעת.
אבל אם יש לו קבלה שטעה, או שטעה בדבר משנה –
יוכל להתיר. ואפילו אם טעה בשיקול הדעת – יכול
לישא וליתן עם המורה עד שיחזור בו.

ולכן אין איסור לשואל לשאול לשני, ובלבד שיודיע
אותו שכבר הורה הראשון לאסור. ואפילו אם התיר
הראשון וכבר חלה הוראתו – (או) [אין] לשני לאסור
מכח שיקול הדעת.

וכל זה באותה הוראה עצמה. אבל אמעשה אחר –
פשיטא שיכול להורות מה שנראה אליו.

עד כאן לשונו, ודבריו צריכין ביאור.

סימן רמב סעיף נט

והנראה לעניות דעתי דהכי פירושו: דהנה הטעם שאין השני יכול
להתיר, כתבו הראב"ד והרמב"ן והרשב"א והרא"ש והר"ן בפרק
קמא דעבודת כוכבים (א) דאין זה מפני כבוד החכם, אלא מפני
שכיון שהחכם אסרה – חל עלה "חתיכה דאיסורא", עיין שם.
וממילא אם זה החכם טעה בדבר משנה או בשיקול הדעת,
דמבואר בחושן משפט סימן כ"ה, והיינו דסוגיא דעלמא אזלא
להיתר – לא שייך חתיכה דאיסורא, כמו שאי אפשר לעשות
משומן חלב. ולכן כתבו התוספות שם דחכם שאסר – אין חבירו
רשאי להתיר אלא אם כן יוכל להחזירו, כגון שטעה בדבר משנה
או אפילו כשיקול הדעת, וסוגיא כאידך... עד כאן לשונו.

והרא"ש שכתב שם, וזה לשונו: ואם יוכל להוכיח שטעה בדבר משנה – יחזירהו. ואם חלוק עליו בשיקול הדעת, שסברתו נוטה להתיר..., יאמר: אני אומר כך, אבל איני מתיר מה שאסרת..., ושויתה חתיכה דאיסורא..., עד כאן לשונו. – אין זה כשקול הדעת של התוספות, שהרי לא כתב הרא"ש דסוגיא כאידך, אלא שיקול הדעת מסברא בעלמא.

(והר"ן הקשה משיקול הדעת דסנהדרין, עיין שם. וצריך עיון גדול).

סימן רמב סעיף ס

וזהו שיקול הדעת שכתב רבינו הרמ"א, ד"יכול לישא וליתן עם המורה עד שיחזור בו", עד כאן לשונו. דכשחזר בו – נסתלק ה"חתיכה דאיסורא", כמו מי שדימה שזהו חלב והסבירו לו שהוא שומן, והודה. אבל כשלא הודה – הוה חתיכה דאיסורא, כיון שאין לברר עם מי הצדק, לא ממשנה ולא מסוגיא דעלמא.

ולכן כיון שאין הטעם מפני כבודו של חכם – מותר להשואל לישאל עוד לאחד, ובלבד שיגיד להאחר שכבר שאל להראשון, ויראה אם ביכולתו לברר שטעה מדבר מפורש, או מסוגיא דעלמא, או שיש לו בקבלה להיתר – יכול להתיר. וכן אפילו אם מתיר רק מסברא בעלמא, אם הראשון (יורה) [יודה] לו – מותר, ואם לאו – אסור. וממילא דלהיפך, בחכם שהתיר – חבירו יכול לאסור, דכן כתבו התוספות שם, עיין שם.

ורבינו הרמ"א הסביר הדבר: "והיינו כשחלה הוראתו". כלומר: וודאי אם השני יכול לברר שטעה מדבר מפורש, או מסוגיא דעלמא, או מקבלתו לאיסור – מחזירו אפילו חלה הוראתו. אך אם אינו יכול לברר שטעה אלא מסברא בעלמא, לכן כשחלה הוראתו,

כלומר כשכבר בישראל או עירבו בשאר היתר – לא יאסור, כיון שאינו יכול לברר הטעות, ושמא סברת המתיר יותר טובה. אך כשלא חלה הוראתו, שהשאלה מונחת כמקדם – יאסרנה, כיון דלסברתו אסורה. ובזה אינו דומה לחכם שאסר, דאז אפילו בלא חלה ההוראה – אין השני יכול להתיר, דלא דמי איסור להיתר. וכל דברים אלו מתבררים מדברי רבותינו שם, ו**בחולין מד ב ובנידה ב** **ב**, עיין שם.

סימן רמב סעיף סא

ולפי זה מתבררים דברי רבינו הרמ"א כמין חומר, והכי קאמר: חכם שאסר – אין חבירו רשאי להתיר משיקול הדעת, כלומר: משיקול הדעת דסברא בעלמא. ואפילו לא חלה הוראתו, דשיתה "חתיכה דאיסורא". אבל אם יש לו קבלה, או שטעה בדיני ממונות – יכול להתיר. והוא הדין בשיקול הדעת דסוגיא דעלמא. דחד טעמא הוא דבזה לא שייך חתיכה דאיסורא, כמו על שומן – חלב.

ואומר עוד: דאפילו אם טעה בשיקול הדעת דסברא – יכול לישא וליתן עד שיחזיר בו. כלומר: דכיון שחוזר בו – נסתלק החתיכה דאיסורא, כמו שכתבתי.

וכתב עוד: ולכן אין איסור לשואל... כלומר: דכיון דאין הטעם מפני כבודו של חכם אלא מפני "חתיכה דאיסורא" – לכן יכול השואל לשאול אצל אחר, ולהודיעו ששאל מראשון. ואולי יחזירנו מסברתו, או יראנו שטעה בדיני ממונות, או בקבלה או בסוגיא דעלמא, ואז אינו צריך חזרתו.

ואומר עוד: ואפילו אם התיר הראשון, וכבר חלה הוראתו – אין לשני לאסור מכוח שיקול הדעת. עד כאן לשונו. כלומר: לא

מיבעיא בחכם שאסר, אין השני יכול להתיר משיקול הדעת דסברא. אלא אפילו חכם שהתיר – אין חבירו יכול לאסור מכוח שיקול הדעת דסברא. רק בחכם שהתיר – צריך שיחול הוראתו, מה שאין כן בחכם שאסר, וכמו שבארנו בסייעתא דשמיא.

ואומר עוד דעל מעשה אחר – פשיטא שאינו צריך להביט על הוראת הקודם, בין להיתר בין לאיסור. דכיון דזהו רק משיקול הדעת דסברא – יכול כל אחד שהגיע להוראה להורות כסברתו.

(והש"ך בסעיף קטן נ"ה, וסעיף קטן נ"ח, וסעיף קטן נ"ט האריך לחלוק על הרמ"א. וכל דבריו צריכים עיון גדול, והעיקר כהרמ"א. וכבר הארכנו בזה בספרנו "אור לישרים" סימן קמ"ו, עיין שם. וכל זה מתברר מדברי הראשונים. ודייק ותמצא קל.)

סימן רמב סעיף סב

יש אומרים דהא דחכם שאסר אין חבירו יכול להתיר – זהו אפילו כשגדול ממנו בחכמה ובמניין. ויש אומרים דדווקא בששוין. ולכן אמרו: אין חבירו יכול להתיר, אבל כשהוא גדול ממנו – רשאי להתיר (כן כתב הש"ך סעיף קטן נ"ג).

וכן הדעת נוטה, דכיון דמחולקים בסברא בעלמא – וודאי דסברת הגדול יותר ישרה. ולכן גם בהיפך, בחכם שהתיר וגדול ממנו דעתו נוטה לאסור – יאסור אפילו חלה הוראתו של ראשון. וכל שכן שכל רב במקומו, שאין הוראת אחר כלום, הן לאיסור הן להיתר. וקל וחומר באותם שלא הגיעו להוראה ומתנשאים להורות, דאין שום ממש בהוראתן, וכלא ממש נחשב.

ודע דבזה שאמרו אין חבירו יכול להתיר – אפילו בדיעבד אינו מותר. כן כתב הר"ן בשם הראב"ד (ש"ך סעיף קטן נ"ד, וכן כתב הריב"ש). עוד כתבו בשם מהרש"ל דאם החכם הראשון אסר הדבר לא מפני הדין, אלא מפני גדר וסייג – אין השני יכול להתיר אפילו במעשה אחרת (שם סעיף קטן ס). ותמיהני: איך ביכולתינו לעשות מעצמינו גדרות וסייגים להורות לאחרים? וצריך עיון.

סימן רמב סעיף סג

ודע שלא נמצא דין זה, דחכם שאסר אין חבירו יכול להתיר, לא ברמב"ם ולא בטור. והרי גמרא מפורשת היא בכמה מקומות? ולא ראיתי מי שהעיר בזה.

והנראה לעניות דעתי: דסבירא להו לרבתינו אלה דעכשיו אחר שנתפשטו ספרי הש"ס והפוסקים – לא שייך כלל דין זה. שהרי כבר נתבאר דדין זה אינו אלא כשנחלקו בסברא בעלמא. ועכשיו אין לך דבר הוראה שאין לה ראייה מאיזה גמרא או איזה פוסק, ורחוק הוא בכלל להורות בסברא בעלמא. ואי משום שגם הפוסקים מחולקים. אך באמת בזה ביאר הרמב"ם בסוף פרק ראשון מממרים, וזה לשונו:

שני חכמים שנחלקו..., אחד אוסר ואחד מתיר... – בשל תורה הלך אחר המחמיר, בשל סופרים הלך אחר המיקל.

עד כאן לשונו. ורבינו הרמ"א [בחושן משפט סימן כ"ה](#) הביא דברים אלו. והוסיף בזה: דדווקא כשהחולקים שוין, ולא קטן נגד גדול, ולא יחיד נגד רבים, עיין שם. ובארנו שם בסעיף י"ב דאם הוא גדול בתורה וביכולתו להכריע בראיות, וסוגיא דעלמא לא נתפשטה

כחד מינייהו אלא יש שמורים בכה ויש בכה, אם יכול להכריע
יכריע, ואם לאו בדאורייתא לחומרא ובדרבנן לקולא. ובממון – לא
יוציא ממון מספק, עיין שם.

(עיין ש"ך בקיצור הנהגת אסיוור והיתר באות א', והולך לשיטתו
שחולק על הרמ"א. וכבר בררנו שהעיקר כדברי הרמ"א, על כן אין
להעתיק דבריו.)

סימן רמב סעיף סד

כלל גדול בדברי רבותינו בעלי השולחן ערוך: כשכותבין מקודם
דעה אחת בסתם, ואחר כך כתבו "יש אומרים" – או יש מי
שאומר הדעה הראשונה עיקר (שם אות ה', עיין שם). ואם מונים
הרב והתלמיד לדעה אחת או לשני דעות, בארנו בחושן משפט
סימן י"ח סעיף ה', עיין שם.

וכתב רבינו הרמ"א בחושן משפט סימן כ"ה דהא דהלכה כרבים –
אפילו אינם מסכימים מטעם אחד, אלא כל אחד יש לו טעם בפני
עצמו, הואיל דלענין הדין שוין הן – נקראו "רבים", ואזלינן
בתרייהו. עד כאן לשונו.

ויש מי שחולק עליו דבאיסור תורה לא מהני, ולא נקראו "רבים"
(ש"ך שם אות ז'). ומדברי הרמב"ם פרק עשירי מסנהדרין משמע
כדברי רבינו הרמ"א. ובארנו דברי הרמב"ם בחושן משפט סימן
י"ח סעיף י"ב, עיין שם. וכן מצאתי להגדולים שדחו דברי החולק.

(הגאון רבי עקיבא איגר הביא בשם שער אפרים ומג"פ, שהעלו
כדברי הרמ"א, עיין שם.)

סימן רמב סעיף סה

כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר, והאחרונים חולקים עליהם – הולכים אחרי האחרונים. אבל אם נמצא לפעמים דברי גאון ולא ראוהו האחרונים, וחולקים על דין זה – אין צורך לפסוק כהאחרונים, דאולי אם היו יודעים דבריו הוי הדרי בהו.

ויש אומרים שתמיד אין שומעין לאחרונים נגד ראשונים, ויש להתיישב בזה. מיהו אם המורה ביכולתו להכריע – יכול לפסוק כמו שנראה לו. ומכל מקום אין לחלוק על הגאונים הקדמונים. ומקודם הרי"ף ז"ל כבר פסקו דורות הגאונים (ש"ך שם אות ח').

סימן רמב סעיף סו

כשם שאסור להתיר את האסור – כך אסור לאסור את המותר (שם אות ט'). והכי איתא להדיא בירושלמי [סוף פרק חמישי](#): [דתרומות](#):

אמר רבי אלעזר: כשם שאסור לטהר את הטמא – כך אסור לטמא את הטהור.

עיין שם. ואפילו בשל עכו"ם, ואפילו במקום שאין הפסד. ולכן אם הוצרך לאסור מחמת ספק – צריך לומר שאין האיסור ברור, אלא שמפני הספק בהכרח להחמיר. וכן כשמתיר לפעמים בשעת הדחק, או הפסד מרובה – מחוייב לומר שמפני זה מתיר (שם).

וכלל גדול, צריך לדעת בכל מקום שרבותינו בעלי השולחן ערוך מתירין בשעת הדחק או בהפסד מרובה – זהו מפני שהעיקר לדינא

נראה להם להיתר, אלא מפני שהרבה פוסקים מחמירים. ולכן בשעת הדחק או בהפסד מרובה – מוקמינן על עיקר הדין.

(באות י' ביאר הש"ך דין שלא לעשות אגודות אגודות: שאלו יורו כפוסק זה, ואלו כפוסק זה. וכבר בארנו זה לעיל סוף סימן ק"פ, עיין שם.)

סימן רמב סעיף סז

הרב המובהק, אם רצה למחול על כבודו בכל הדברים שנתבארו או באחד מהם, לכל תלמידיו או לאחד מהם – כבודו מחול. ואף על פי שמחל – מצוה על התלמיד להדרו, וכל שכן שלא לבזותו חס ושלום.

וכשם שהתלמידים חייבים בכבוד הרב, כך הרב צריך לכבד תלמידיו ולקרבן. ואמרו חכמים: יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. והתלמידים הם הבנים הרוחניים המהנים לו בעולם הזה ובעולם הבא. והם מוסיפין חכמת הרב, כמו שאמרו חכמינו ז"ל: ומתלמידי למדתי יותר מכולם. שכשם שעץ קטן מדליק הגדול – כך התלמיד מחדד את הרב בשאלותיו, עד שיצא ההלכה על בוריה.

ודיני אבידת אביו ואבידת רבו מי קודם – כבר נתבאר בריש הסימן. ואבידת עצמו קודמת לכולם.

סימן רמב סעיף סח

כל תלמיד חכם שאומר דבר הלכה הנוגע לעצמו, אם קודם מעשה אמרה – שומעין לו, ולאחר מעשה – אין שומעין לו (יבמות עו א).

ודווקא שאמר: כך קבלתי. אבל אם אומר דבר מסברא, ומראה פנים לדבריו ונראה כן – שומעין לו. וזהו כשהסברא מוכחת על דין זה. אבל אם הסברא מוכחת על דין אחר, אלא שהוא מדמה מילתא למילתא – אין לסמוך עליו אלא אם כן הדמיון פשוט (עיינין ט"ז סעיף קטן כ"א). וכל שכן אם מראה דבריו באיזה פוסק, דשומעין לו. ואם יש גדול הדור והוא מסכים לדבריו – שומעין לו בכל עניין (כן משמע בגמרא שם). וכתב רבינו הבית יוסף [בסעיף ל"א](#):

האומר לחבירו: "איני מקבל ממך אפילו היית כמשה רבינו" – מלקין אותו משום בזיון.

עד כאן לשונו, כלומר: בזיון דמשה רבינו. ולכן מצינו בגמרא: אלו אמרו "יהושע בן נון" – לא צייתין ליה. אבל חלילה לומר "כמשה" מטעם שבארנו. ולבד זה הא אי אפשר להיות כמשה, כדכתיב: "ולא קם נביא בישראל כמשה...".

(עיינין פרי מגדים בתחילת אורח חיים שכתב כמה כללים בפוסקים, והנהגת השואל והנשאל, ושלא ישלחו נער קטן או קטנה לשואל שאלות. עיינין שם.)

About this digital edition

This e-book comes from the online library [Wikisource](#)^[1]. This multilingual digital library, built by volunteers, is committed to developing a free accessible collection of publications of every kind: novels, poems, magazines, letters...

We distribute our books for free, starting from works not copyrighted or published under a free license. You are free to use our e-books for any purpose (including commercial exploitation), under the terms of the [Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported](#)^[2] license or, at your choice, those of the [GNU FDL](#)^[3].

Wikisource is constantly looking for new members. During the realization of this book, it's possible that we made some errors. You can report them at [this page](#)^[4].

The following users contributed to this book:

- Nahum
- Dovi
- Erel Segal
- Testbot

-
1. [↑ https://wikisource.org](https://wikisource.org)
  2. [↑ https://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0](https://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0)
  3. [↑ https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html](https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html)
  4. [↑ https://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium](https://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium)